

Н.І. Панасенко,

доктор філологічних наук, професор
(Росія);

С.Ю. Гудименко,

студент

(Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького)

КАТЕГОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ В ТВОРЧОСТІ РЕЯ БРЕДБЕРІ

В статті висвітлюються властивості художнього часу як однієї з текстових категорій та засоби його реалізації у творах Р. Бредбері. Розглядається темпоральна структура тексту. Визначається поняття хронотипу, обґрунтовуються його різновиди.

Простір і час належать до універсальних категорій філософії, соціології, культурології, лінгвістики. Вони знаходять своє відбиття в творах мистецтва і літератури. Раніше ми вже розглядали особливості художнього часу в літературі та музиці [1], зараз ми ставимо своєю метою дослідити, як в художніх творах тільки одного автора – Рея Бредбері, своєрідно виявляється така категорія художнього тексту, як художній час.

Цей автор був вибраний не випадково. Кожний літературний твір відбиває авторську концепцію об'єктивного світу [2], в ньому також відбиваються різні типи часу: перцептивний, концептуальний, індивідуальний, тощо. Саме у творчості Рея Бредбері ми знаходимо оригінальне трактування часу, яке лежить в основі його поглядів на світ, в основі наукової фантастики.

Автор, як творець тексту художнього твору, створює складний, багатшаровий індивідуальний простір і час, що складається з хронотопів персонажів і оповідача. У той же час зображувані в художньому тексті простір і час, є частиною авторського концепту дійсності [2], вони дають можливість читачу ознайомитися з світоглядом автору, який впливає на систему образів художнього твору, його композицію, семантичну структуру.

Отже, можна припустити, що час тісно пов'язаний з іншими категоріями тексту. Щодо художнього часу, то існують різні думки щодо його різновидів та функцій. Так, Т.М. Голосова вважає, що в існуючій нині науковій парадигмі час розглядається або як самостійна текстова змістовна категорія, або крізь призму граматичних категорій тексту [3].

Час у літературі може також бути розглянутий як: 1) відображення філософських представлень художника; 2) тривалість (сюжету, тексту, сприйняття і т.п.); 3) вид структурних функціональних взаємозв'язків у тексті (часовий зв'язок подій, героїв, автора і т.п.) [4].

Слід пам'ятати, що художній час відрізняється від реального завдяки динаміці сюжету, діючим особам, ретроспективному показу подій (англ. термін "flashback") і опису подій, що відбудуться через якийсь час ("foreshadowing"), існуванню декількох часів (особливо в романах жанру "фентезі" та у науковій фантастиці). В тексті можна знайти фрагменти, які мають динамічний та статичний характер [5]. Рішучі дії героїв, їх переміщення у просторі, з одного світу в іншій, прискорюють розвиток подій і тим самим сприяють розвитку часу. Час може швидко минути і в свідомості діючих осіб. Статичні описи, роздуми, внутрішні монологи уповільнюють як розвиток сюжету, так і плин часу.

А.І. Домашнев [6] називає такі властивості художнього часу, як стягнення часу – техніка, при якій події декількох десятиліть, поколінь даються в їхній послідовності в рамках одного твору, і розтягання часу – показ подій одного дня, доби в рамках цілого епічного твору. Час характеризується такими ознаками, як тривалість, переривчастість або безперервність, кінець або нескінченність, замкнутість або відкритість [7].

Всі ці та деякі інші властивості часу потребують сукупності засобів вираження в різних мовах. До таких засобів належать словотворчі, лексичні, граматичні, синтаксичні [8]. Якщо ми проаналізуємо лексику одного з оповідань Р. Бредбері, "Visitor", то побачимо, що з 123 слів 60 іменників та 63 прислівники пов'язані з часом, з них найбільш вживаними є такі: *time* (12 прикладів), *now* та *then* (по 9), *morning* та *night* (по 8), *month*, *day*, *later* (по 6). Але, на наш погляд, більш цікаві граматичні засоби, які утворюють темпоральну структуру тексту. Як зазначає З.Я. Тураєва [8], темпоральність у тексті створюється за рахунок мікросистеми форм часу та способу, яка включає лексичні показники часу, форми непрямого способу, сполучення інфінітива з модальними дієсловами та ін.

Темпоральна структура тексту дає можливість порівняти, в якому часі існують герої, чим вони живуть, минулим, майбутнім чи дійсністю, який концепт стоїть за тим чи іншим часом – надія, сподівання на краще, чи спогади про далеке минуле. Значення модальних дієслів, форма часу, в якому вони використовуються, також показує можливість виконання дії або твердий намір змінити щось у своєму житті. Так, в оповіданні "February 1999: YLLA" жінка нерішуча, залежить від свого чоловіка, побоюється свого майбутнього, тож темпоральна структура, яка відбивається в таблиці 1, яскраво все це відбиває: перевага надається минулому часу (Past Indefinite) та теперішньому (Present Indefinite), а також модальним дієсловам *can* та *may* (можливість виконання розумової чи фізичної дії, припущення). Цифра показує кількість прикладів.

Темпоральна структура тексту оповідання "February 1999: YLLA"

PRESENT	indefinite	122	MODAL VERBS	Can	7
	continuous	8		May	7
	perfect	16		Must	2
PAST	indefinite	239		Equivalentents	8
	continuous	9	NON-FINITE FORMS	Infinitive	35
	perfect	19		Gerund	14
FUTURE	indefinite	13		Participle	49
	continuous	-			
	perfect	-			

Темпоральна структура безпосередньо пов'язана з якимсь з різновидів художнього часу. Так, у оповіданні "Visitor" події відбуваються на Марсі у далекому майбутньому. Хворі на туберкульоз люди з планети Земля ракетами відправляються на Марс, де вони живуть, чекаючи на новини з рідної планети та на нових людей. Один з них – Марк, і є тим відвідувачем, про якого йдеться в назві. Уже сама назва, яка відноситься до сильних позицій тексту, натякає читачу на нетривалий час перебування головного героя на Марсі. Він трагічно гине уже в перші дні свого перебування на цій планеті. Хоча події відбуваються в майбутньому, у оповіданні автором використовуються дієслова в минулому часі. Мова йдеться про приречених людей, які не мають майбутнього.

Таблиця 2.

Темпоральна структура тексту оповідання "Visitor"

	PAST	PRESENT	FUTURE
Indefinite	448	129	52
Continuous	13	9	1
Perfect	11	6	-
Perfect Continuous	1	-	-

Час настільки важливий для Бредбері, що він виносить його в назву своїх творів ("У дні вічної весни", "Довго після півночі", "Визначена година", "Час, ось твій політ", "Кращий з часів", "Усе літо в один день", "Квітневе чаклування" та багато інших) або детально описує свою концепцію його трактування, напр.: *"Той час слив зі старої валізи на горищі. Сьогодні ранком я відтягнув латунні застіжки, підняв кришку, і з незапам'ятних часів війнуло запахом нафталіну; він огортав, як саван, ракетки без сіток, поношені тенісні туфлі, поламані іграшки, поржавіли ролики. Твої очі стали старше, але і тепер, коли вони бачать знову ці знаряддя гри, тобі здається, начебто тільки годину назад ти вбіг, весь спитний, з тенісних вулиць і лічилка "Оллі, Оллі, три бики" усе ще тріпотить у тебе на вустах"* ("У дні вічної весни").

Рей Бредбері майстерно робить динамічний опис часу в оповіданні "Канікули": *"День був свіжий – свіжістю трави, що тяглася нагору хмар, що плили в небесах, метеликів, що опускалися на траву. День був витканий з тиші, але вона зовсім не була німою, її створювали бджоли і квіти, суша й океан, усе, що рухалося, пурхало, тріпотіло, здіймалося і падало, підкоряючись своєму перебігові часу, своєму неповторному ритму"*.

Цей уривок показує взаємозв'язок часу з місцем розгортання подій. В такому випадку застосовується термін "хронотоп", який був запропонований М.М. Бахтіним. У хронотопі має місце злиття просторових та часових координат, при цьому "час згущається, ущільнюється, стає художньо зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії" [10: 121-122].

Хронотоп та топофон були в полі зору вчених протягом багатьох років [10, 11, 12]. В деяких випадках час настільки важливий, що його можна виокремити від хронотопа та піддати окремому аналізу. Отже, для аналізу художнього тексту будемо використовувати термін "хронотип" (та "хромоматриця" як його різновид) [13].

Перша група хронотипів: одна вісь часу, автор розповідає про те, що було раніше (лівостороння стріла - ←) – історичні романи, хроніки, саги й ін. Різновид – автор ("я – тут – зараз") доручаю оповідачу (персонажеві) розповісти про те, що було раніше; це зробить виклад подій більш достовірним. До цієї ж групи можна віднести такий хронотип, у якому завдяки "чарівному засобу" час для одних персонажів тече в зворотну сторону, у той час як інші залишаються в реальному часі ("Чортове колесо" – колесо обертається назад, а не вперед, тому 35-літній чоловік перетворюється в десятилітнього хлопчика).

Інший варіант, коли за допомогою топофону людина повертається у своє дитинство або юність. Р. Бредбері називає горище "Машиною часу", у якій старі люди відправитися на сорок років тому ("Запах сарсапарелі"), що і робить Фінч наприкінці розповіді. Лівостороннє переміщення по осі часу можна проробити і за допомогою

"чарівного засобу". Так, у оповіданні "Машина до Кіліманджаро" автор пояснює Папі, що він не їде вперед, а тільки назад, "десь посередині між двох і трьох тисяч днів, день навпіл, плюс-мінус година, додати або відняти хвилину, поторгуються через секунду".

Зміна реального віку, тобто зрушення по осі вліво, може відбуватися в якому-небудь топофоні. Так, батько трирічної дитини, бажаючи відгородити її від однолітків, на 12 років перетворюється в дитину і займає її місце ("Дитячий майданчик").

Стріла часу може бути спрямована й у майбутнє (→). Автор або оповідач може знаходитись в далекому майбутньому (на що вказує конкретна дата в тексті). Це майбутнє для читача і сьогодення для автора. Коли Р. Бредбері писав свої "Марсіанські хроніки", то дати були дуже віддаленими (січень 1999, березень 2000, жовтень 2002, жовтень 2026 і ін.). Зараз деякі з них виявилися в минулому, інші ж зберегли характер майбутнього, у цьому також виявляються властивості художнього часу.

Відсутність часової динаміки. Таку модель можна назвати "хрономатрицею". Час може застигти для діючої особи (43-літній чоловік виглядає як дванадцятирічний хлопчик "Здрастуй і прощай").

Часовий конденсат. Час ущільнений до такого ступеня, що з реального перетворюється в художній. В оповіданні "Вишивка" має місце компресія художнього часу, на що вказують наступні моменти: "What time is it? – Ten minutes to five". Потім "five minutes to five", "one minute to five", "five o'clock", "thirty seconds passed". Отже, усі події розвиваються протягом десяти з половиною хвилин.

Дві часові осі, одна з них являє собою реальний час, на іншій оповідач постійно переходить з минулого в майбутнє і навпаки. Злиття минулих часів у сьогоденні, на що вказують хронологічні віхи (у даному випадку – імена, що відповідають різним епохам ("Ікар Монгольф'є Райт").

Проведене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки. Час має певну диференціацію, тобто мова йдеться про реальний (перцептивний) час, в якому ми існуємо, концептуальний час – індивідуальне сприйняття світу, що нас оточує, та лінгвістичний час – форму презентації часових понять у мові за допомогою видо-часових форм та темпоральних номінаторів. Лінгвістичний час тісно пов'язаний з темпоральною структурою художнього тексту.

Індивідуальне ставлення Р. Бредбері до часу яскраво проявляється в назвах його творів, в описі властивостей часу безпосередньо в тексті, в темпоральній структурі його текстів, в різноманітних хронотипах. Аналізу переважно піддавалися оповідання одного автора, тож буде цікавим, на нашу думку, зробити порівняльний аналіз категорії художнього часу в творах американських письменників-фантастів.

1. Панасенко Н.И. Категория художественного времени в прозаических, поэтических и музыкальных текстах. // Научное издание "Мова і культура". Вип. 5, т. I, частина друга. - Київ: Видавничий Будинок Дмитра Бураго, 2002. – с. 120-130.
2. Новикова Н.М. Взаимодействие топонимической и антропоцентрической подструктур в структуре художественного текста // Художній текст в культурному, філологічному та лінгвістичному аспектах. Тези доповідей міжвузівської конференції. – К.: Київський держ. пед. ін-т іноземних мов, 1991. – С. 49-51.
3. Голосова Т.М. Категориальная ситуация времени как элемент категории текста // Лінгвістичні студії. Вип. 2. – Черкаси: Сіяч, 1997. – С. 166- 173.
4. Егоров Б.Ф. Категория времени в русской поэзии XIX века // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л.: Наука. 1974. – С. 160-172.
5. Пелевина Н.Ф. Стилистический анализ художественного текста. – Л.: Просвещение, 1980. – 272 с.
6. Домашнев А.И. Интерпретация художественного текста: Немецкий язык: Учебное пособие. - М.: Просвещение, 1989., – 208 с.
7. Медриш Д.Н. Структура художественного времени в фольклоре и литературе // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л.: Наука, 1974. – С. 121-142.
8. Кошкарева Л.С. Особенности отражения категории пространства и времени в языке // Матеріали Міжнародної наукової конференції "Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов (семантика й словотвір)". – Донецьк: ДНУ, 2001. – С. 122-124.
9. Тураева З.Я. Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Авраменко С.Р. Час у романі Енн Тайлер "Навігація по зірках" // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси: ЧІТІ, 2001. – Число п'яте. – С. 5-8.
11. Аль-Саїд Мохамед Хронотоп газетного тексту (лінгво-когнітивне дослідження англомовних газет): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2001. – 17 с.
12. Гонюк О.В. Своєрідність художнього вираження хронотопу в сатиричній прозі О.Маковея // Література в контексті культури. Вип.5. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2001. – с. 98-101.
13. Панасенко Н.И. Некоторые аспекты художественного пространства и времени // С любовью к языку: Сб. науч. трудов. Посвящается Е.С. Кубряковой. – Москва - Воронеж: ИЯ РАН, Воронежск. гос. ун-т, 2002. – С. 151-162.

1. Бредбері Р. Вино из одуванчиков. Повести и рассказы. – М.: Худ. литература, 1989. – 398 с.
2. Бредбері Р. Д. О скитаниях вечных и о Земле. – М.: Правда, 1988. – 656 с.
3. Бредбері Р. Передай добро по кругу. – М.: Молодая гвардия, 1982. – 414 с.
4. Bradbury R. The April Witch. – Moscow: Manager, 2001. – 224 p.
5. Bradbury R. The Golden Apples of the Sun. – New York, Bantam Press, 1970. – 169 p.
6. Bradbury R. Short Stories. – Moscow: Raduga, 2001. – 228 p.
7. Bradbury R. Short Stories. – Moscow: Prosvechenie, 1983. – 159 p.

Матеріал надійшов до редакції 17.03.2004 р.

Панасенко Н.И., Гудименко С.Ю. Категория художественного времени в творчестве Рея Бредбери.

В статье освещаются свойства художественного времени как одной из текстовых категорий и средства его реализации в произведениях Р. Бредбери. Рассматривается темпоральная структура текста. Определяется понятие хронотипа, обосновываются его разновидности.

Panasenko N.I., Hudymenko S.Yu. The Category of Time in the Works by R. Bradbury.

The article highlights the features the category time as a text category and means of its realization in the works by R. Bradbury. The authors analyze temporal structure of the text. The paper substantiates the notion of chronotype and its types.